

СЪСТАВЪТ НА БЪЛГАРСКИЯ И СРЪБСКИЯ СТИШЕН
ПРОЛОГ
ЗА МЕСЕЦ МАРТ

Лора ТАСЕВА (София)

Славянският Стишен пролог възхожда към една от версиите на византийския синаксар, свързана с редакторската дейност на дякона Маврикий през втората половина на XII век. Тя се основава на константинополския Петров синаксар от втората половина на XI в., към който са добавени празничните календарни двустии на Христофор Митиленски¹. Известни са два цялостни славянски превода на византийския стишен синаксар — български (наричан често търновски) и сръбски. И за двата се предполага, че са възникнали около първата половина на XIV в.² Още един непълен превод на жития от състава на тази книга се разпространява след втората половина на XIV в. в служебни минеи, където агиографските текстове са разположени обикновено на богослужебната си позиция след шеста песен на канона.³ През последното десетилетие Стишният пролог се радва на заслужено внимание от страна на учените. Към наблюденията на руските изследователи от края на XIX — началото на XX век⁴ и на сръбски и български от – 60-те и 70-те

¹ Сергей 1901, I: 323–333; Delehayе 1902: LVI; Mošin 1959: 46; Богдановић 1975: 37–38. За влиянието на итало-гръцката агиографска продукция върху тази разновидност на византийския синаксар вж. Luzzi 1995: 177–191.

² Яцимирский 1916: 41–42; Кожухаров 1977: 46; Петков 2000: 46–47. Д. Богданович допуска дори по-ранна датировка на преводите към края на XIII в., срв. Богдановић 1975: 63.

³ Симић 1974: 74; Богдановић 1975: 68.

⁴ Сергей 1901; Яцимирский 1916, 1921.

години⁵ се добавиха проучванията на Г. Петков⁶, Л. Скоморохова Вентурини⁷, А. Стойкова⁸, Е. Томова⁹, А. Турилов¹⁰. Изследването обаче на изброените три превода на тази богослужебна книга не върви равномерно. Засега на най-голям интерес се радва българският превод по обясними причини — той не само доминира в южно-славянската книжнина, но е и единствената текстова разновидност, позната на източните славяни. През последното десетилетие бяха въведени в научно обращение проложните двустийшия на този превод по техни преписи в български ръкописи от XIV в.¹¹ и във Великите чети-минеи на митрополит Макарий от средата на XVII в.¹², а също така бяха проучени особености на преводаческата им техника.¹³ Започна издаването на Търновската редакция на българския превод от Г. Петков и М. Спасова в добре обмислена и професионално изработвана поредица¹⁴. Все по-голяма част от Новгородската редакция на българския превод става достъпна за широката публика благодарение на съвременните издания на Великите чети-минеи в монументалната поредица на Е. Вайер¹⁵.

По-ограничен остава засега броят на публикациите, посветени на сръбския превод на книгата. Още А. Яцимирский¹⁶ отбелязва присъствието на константинополски паметни в представителния за този превод сръбски ръкопис *Wuk 29*, но детайлни проучвания донес не са извършвани. Не са много и съпоставителните текстологически изследвания върху двата превода. След студията на Богданович, който описва и класифицира намиращите се в бивша Югославия стишни пролози, следват контрастивни наблюдения върху

⁵ Mošin 1959; Симић 1974; Богдановић 1975; Кожухаров 1977.

⁶ Петков 2000.

⁷ Скоморохова-Вентурини 2003.

⁸ Стойкова 2001, 2006.

⁹ Томова 2006.

¹⁰ Турилов 2006.

¹¹ Петков 2000.

¹² Cresci, Skomorochova Venturini 1999; Cresci, Delponte, Skomorochova Venturini 2002

¹³ Cresci, Skomorochova Venturini 1999: 55—80; Скоморохова-Вентурини 2003.

¹⁴ Петков, Спасова 2008, 2009а, 2009б.

¹⁵ Die Grossen Lesemenäen.

¹⁶ Яцимирский 1921: 397—398.

отделни текстове от Г. Петков, А. Стойкова и Л. Тасева¹⁷ и едно по-обстойно сравнение на състава на двата превода от Г. Петков. Той описва накратко различията между двете разновидности според достъпните му източници, като класифицира липсите съответно в единия и в другия превод в четири групи: а) стихове и житие, б) житие, в) стихове, г) упоменание¹⁸. Дори само тези публикации обаче са достатъчни, за да покажат, че съпоставителното проучване на двата южнославянски превода има потенциал за решаването на различни кръгове от научни проблеми около рецепцията и разпространението на тази богослужебна книга сред южните и източните славяни: начин на проникване, състав, текстова традиция, особености на преводите, отношение към гръцките оригинали, покъсни допълнения към агиографския материал. Детайлната им разработка би била полезна не само за изясняване на историята на Стишния пролог, а също и на преводаческото изкуство през четиринайстото столетие и на празничния календар у православните славяни.

Настоящата статия продължава сравнителното изучаване на българския и сръбския превод на Стишния пролог по отношение на техния състав. Благоприятна предпоставка създават, от една страна, споменатите вече изследвания и издания, съсредоточени върху българския превод в неговите южнославянски и източнославянски редакции, а от друга — публикациите върху славянския празничен календар, с които напоследък се обогати палеославистиката и които са фокусирани предимно върху материал от староизводни източници¹⁹. В предлаганото изследване се разширява изворовата база с непривлечени досега български и сръбски преписи, като освен това за пръв път данните от южнославянските източници се съпоставят със сведенията от ръкописната традиция на константинополския синаксар, чиято Маврикиева редакция

¹⁷ Петков 2000: 48–58; Стойкова 2001, 2006; Тасева 2006, 2009.

¹⁸ Петков 2000: 44–46. За съжаление, най-вече поради недоброто качество на копие от Wuk 29, въз основа на което българският учен съди за сръбския превод, в описанието са допуснати редица неточности. Те ще бъдат посочени по-нататък.

¹⁹ Тук не е възможен преглед на богатата литература от последните години, затова препращам към някои обобщителни изследвания: Лосева 2001, Йовчева 2005, Павлова 2008.

(Стишният синаксар) лежи в основата на славянските стишни пролози. За удобство нататък вместо български и сръбски превод на Стишния пролог ще се употребяват названията български Стишен пролог (= *БзСП*) и сръбски Стишен пролог (= *СрСП*). На този етап наблюденията се ограничават само върху данните за месец март.

Сведенията за състава от памети във *византийските синаксари* са извлечени от следните вторични източници:

а) Delehayе 1902

— *нестиишни синаксари*: *S* (XII–XIII в.)²⁰, *C* (XII в.), *Ce* (XII в.), *Cg* (1172 г.), *D* (XII в.), *Da* (1307 г.), *Db* (XII в.), *H* (X–XI в.), *P* (X в.), *Ra* (XII в.), *Rc* (XIII–XIV в.)

— *стишни синаксари* (група *M*²¹): *Mc* (1301 г.), *Me* (XIV в.), *Mg* (XIV–XV в.), *Mr* (Μηναῖα τοῦ ὅλου ἐνιατοῦ. I–VI. 'Εν Ῥώμη, 1888–1901), *Mv* (Μηναῖα. I–XII. 'Εν Βενετία, 1592–1603)

б) Getov 2007

— *стишни синаксари* от сбирката на Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“, София: *D182* = D.gr.182 (първата половина на XIV в.²²) и *D267* = D.gr.267 (средата на XIV в.²³)

Данните за стиховете и текстовете са почерпани от парижкия ръкопис *Coislin. 223* (= *Mc* у Delehayе²⁴), използван по копия.

Обработени са de visu или по снимков материал следните *славянски стишни пролози*²⁵:

БзСП – български Стишен пролог

Deč 52 ръкопис № 52 от 1394 г.²⁶, сръбски, манастир
Високи Дечани

Deč 56 ръкопис № 56 от последната четвърт на XV в.²⁷,
сръбски, манастир Високи Дечани

²⁰ Всички сигли и датировки на гръцки ръкописи са по Delehayе 1902: V–LII.

²¹ Delehayе 1902: XLI–XLVI.

²² Getov 2007: 278.

²³ Getov 2007: 363.

²⁴ Delehayе 1902: XLI.

²⁵ Изказвам сърдечна благодарност на колегите от трите споменати книгохранилища за възможността да работя с техните ръкописи.

²⁶ Богдановић 1975: 41.

²⁷ Богдановић 1975: 44.

Deč 58 ръкопис № 58 от XV—XVI в.²⁸, сръбски, манастир
Високи Дечани

NBKM 1041 ръкопис № 1041 от 1554 г., бълг., двуеров,
двуюсов²⁹, НБКМ, София

NBKM 552 ръкопис № 552 от края на XVI в., бълг., ресавски
правопис³⁰, НБКМ, София

NBS 94 ръкопис № 94 от 1360—70 г.³¹, сръбски, Народна
библиотека на Сърбия, Белград

СрСП — сръбски Стишен пролог

Wuk ръкопис *Wuk* 29 от края на XIV — началото на XV
в. и края на XV в.³², Държавна библиотека в Берлин

(UB) 17 ръкопис *Pc*. 17 (*Ћор*. 12) от 1360—1370 г.³³,
Универзитетска библиотека в Белград

(MSPC) 149 ръкопис № 149 (*Крушедол Љ. V* 15) от XVI
в.³⁴, Музей на Сръбската Православна църква,
Белград

Когато данните от всички ръкописи в дадената разновидност съвпадат, се използва общата сигла *БгСП* или *СрСП*.

Преди да се спра на установените различия в състава на *БгСП* и *СрСП*, трябва да изтъкна, че като цяло двата южнославянски стиш-ни пролога са много сходни по състав, което безспорно се дължи на близостта между използваните от техните преводачи византийски оригинали. Освен това в повечето случаи се наблюдава съвпадение и в последователността на отбелязваните на съответния ден

²⁸ Богдановић 1975: 45.

²⁹ Стоянов, Кодов 1964: 265—284; Христова, Караджова, Икономова 1982: 97. Съставът на паметите за март в този Стишен пролог, но не и на посветените им текстове, е описан от Петков 1998: 51—53.

³⁰ Цонев 1923: 67—72; Христова, Караджова, Икономова 1982: 149.

³¹ Богдановић 1975: 64.

³² Matthes 1990: 36—37. По-подробно за ръкописа виж у Яцимирский 1921: 396—401. Руският учен смята, че „оригиналом одного из посредствующих списков служила болгарская рукопись“, като споменава за наличието на *з*, и на буквата *л*, която имала древен вид, характерен за българските ръкописи от Атон XIV в. (с. 397). Това предположение не намира подкрепа у по-късните изследователи.

³³ Богдановић 1975: 64.

³⁴ Петковић 1914: 78. Този ръкопис съдържа *СрСП* за месец март, но *БгСП* за април и май.

памети, а също и в текстовия репертоар за всяка от тях — т.е. само памет/упоменание (П), памет и стихове (ПС), памет и житие (ПЖ), памет, стихове и житие (ПСЖ).

1. Календарен състав.

Според изследваните източници в календара на *БзСП* за месец март се наброяват 158 отделни памети. Наблюдават се незначителни отклонения. В *Dec̄ 52* липсва паметта на Исихий от 4 март. В *Dec̄ 56* комплексът текстове (памет, стихове и житие) за стареца Герасим е изместен от 20 март (1-а позиция) на 5 март (2-а позиция), а освен това са разменени местата на две памети от 1 март — мъч. Силвестър и Софроний са дадени преди св. Маркел и Антоний. От своя страна *СрСП* съдържа 167 памети за месец март. Обследваните ръкописи са единни в техния състав и подредба, като само във *Wik 29* поради механична загуба на листове липсват няколко памети от 4 март (на Кондрат, Акакий и Стратоник, на Исихий и началото на Житието на Сарвил). При сравнението на набора от памети в двата стишни пролога бяха установени само 9 различия, повечето от които вече отбелязани от Г. Петков³⁵. Те са следните.

11 март — мъченици Трофим и Тал

Mc Mv D182 (4), *D267* (3); 16 март *S* (5)³⁶: *Mc* f. 24r τῶν ἁγίων μαρτύρων Τροφίμου καὶ Θαλλοῦ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ μαρτυρεσάντων

БзСП липсва

СрСП (4) ПЖ³⁷: *Wik* f. 30r памѣ стѣиѣ мнѣкъ трофима· ꙗ фаліи· ꙗже въ лаѡдикѣи мзчѣишииѣ се

11 март — мъченици Авда епископ и Вениамин дякон

Mc D182 (5), *D267* (4); *Mv* om.; 5 септември *S* (3) и 31 март *S* (3)³⁸; други източници по Delehaue — 17 октомври (10), 12 март (3) и 30 март (3): *Mc* f. 25r Ἀβδᾶ ἐπισκόπου, Βενιαμὶν διακόνου καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ἐν Περσίδι μαρτυρεσάντων

³⁵ Петков 2000: 41—46.

³⁶ На 16 март паметта е засвидетелствана и в Изборен апостол от края на XIII — началото на XIV в. ГИМ, Хлудов 35 f. 176v, срв. Христова-Шомова (под печат).

³⁷ Цифрата в скоби показва поредния номер на паметта за съответния ден, а след нея е указан текстовият набор — П(амет), С(тихове), Ж(итие).

³⁸ На 31 март паметта присъства и в Хлудов 35 f. 177r, срв. Христова-Шомова (под печат).

БзСП липсва

СрСП (2) ПСЖ: *Wuk* f. 32v палиѣ стѣнимъ ѡже въ ровѣ връженїни ѡ всаами и моухами (sic!)⁴⁷ снѣдаемїи скончаше се

17 март — преп. Павел⁴⁸

Mc (7), Mv Me D182 D267 (3); S D182 om.: Mc f. 36v ὁ ὁσιος Παῦλος ὑπὲρ τῶν ἀγίων εἰκόνων πυρὶ τελειοῦται

БзСП липсва

СрСП (3) ПС: *Wuk* f. 46г прѣкѣовнїи павѣль · по стїи ѡкондѣхъ дѣнїемъ сконча се

23 март — св. Дометий⁴⁹

Mc D182 D267 (+ D Da Db Bc Ra Rc) (2), Mv (3), H P C Ce Cg D (1);
24 март S

(3) [Δομετίου]: Mc f. 47v ὁ ἅγιος μάρτυς Δομετίων ξίφει τελειοῦται

БзСП липсва⁵⁰

СрСП (2) ПС: *Wuk* f. 62r⁵¹ стїи доменѣтиѣ мьчемъ сконча се

28 март — преп. отец Зосима епископ Сиракузки

Mc D267 (2), D182 (3); Mv om.; 21 януари S (3): Mc f. 55v τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ζωσίμου ἐπισκόπου Συρακούσης

БзСП липсва

СрСП (3) ПЖ: *Wuk* f. 73v палиѣ прѣдвнѣаго ѡца нашего зосїмы епїа сиракоусѣка

Във всички случаи липсите са в БзСП, което води към предположението, че или неговият византийски оригинал се е характеризирал с такъв редуциран състав, или има пропуск в общия протограф на използваните в това изследване ръкописи. Второто е по-малко вероятно, защото липсата се потвърждава и в двете редакции на този превод — Търновската и Сръбската (Лукиевата). Пет

⁴⁷ Вероятно още при превода е станало някакво частично смесване с паметта от 11 март за изядените от мухи и невестулки мъченици, за което сигурно е спомогнала и графичната близост на формите μυῶν ‘мухи’ и μυῶν ‘мишки’.

⁴⁸ Отбелязана от Петков на 16 март, срв. Петков 2000: 42, 222.

⁴⁹ Паметта е засвидетелствана на същата дата и в Апостол от началото на XIV в. НБКМ 882 f. 123v, срв. Христова-Шомова (под печат).

⁵⁰ Петков отбелязва само отсъствието на стихове в българския превод, но не и на самата памет, срв. Петков 2000: 42, 212.

⁵¹ Нова пагинация върху задраскано 66.

от деветте разгледани памети се намират компактно под дата 11 март. Обяснението може да се свърже с механичен генезис на тази непълнота. Възможно е липсите да възхождат към оригинала на българския преводач, защото от цитираните данни се вижда, че самата византийска традиция не е единна и във всички разгледани случаи пропуските имат паралели в гръцки източници. По-детайлният оглед на сведенията от изданието на Delehaue и от описа на Гетов показва, че в пет от случаите става дума за памети с ограничено разпространение в ръкописната традиция на византийския синаксар (последните три памети от 11 март — св. Вениамин, 9-те мъченици и мъчениците в тъмница, от 12 март — мъчениците, изядени от невестулки и мухи, и от 17 март — преп. Павел). По правило тези памети липсват и в обработените славянски източници от архимандрит Сергей (изключение прави последната памет)⁵², от Е. Коцева и А. Атанасов (изключение паметта на св. Дометий на 23 март)⁵³ и от И. Христова-Шомова (изключение паметта на преподобния Дометий в *NBKM* 882, а също и поместените само в *Хлуд.* 35, и то на други дати памети на Трофим и Тал и на Авда епископ и Вениамин дякон)⁵⁴. Всички изброени пропуски в *БзСП* кореспондират с *Cod. Sirmondianum*, но за разлика от него не присъстват на други мартенски дати (става дума за паметите на мъченици Трофим и Тал, на Авда епископ и Вениамин дякон и на св. Дометий). Само паметта на Зосима Сиракузки, подобно на *S*, е изместена на 21 януари и в *БзСП*, за което свидетелства най-старият български препис за зимното полугодие *БАН* 73.⁵⁵ Шест от липсите в *БзСП* съвпадат с венецианските печатни минеи (*Mv*): паметите от 11 март — на Авда и Вениамин дякон, на св. Вениамин, на 9-те мъченици и на другите мъченици в тъмница, на 12 март — на светиите, изядени от мухи и невестулки, и на 28 март на Зосима Сиракузки. Спрямо *D267* се наброяват 3 съвпадения, а спрямо *D182* — 2. И деветте памети, по присъствието на които *СрСП* се отличава от *БзСП*, се съдържат в *Ms*, 8 са засвидетелствани в *D182*, 6 в *D267* и 3 в *Mv*. Четири памети са познати и на други източници, но в тях те са поместени под различни дати. В 7 от 9-те случая сръбският състав съвпада с

⁵² Сергей 1901, II: 70—72, 77.

⁵³ Коцева, Атанасов 1993.

⁵⁴ Срв. по-горе Христова-Шомова (под печат).

⁵⁵ Петков 2000: 331.

1 март — свети Несториан⁵⁷

Mc D182 D267 (7); S (4) [Νέστορος καὶ Τριβιμίου], Mv (6) [Νεστόριος],
Mr om.

Mc f. 3r ὁ ἅγιος Νεστοριανὸς ξίφει τελειοῦται
Εἰς τοῦ πίσω τράχηλον ἐξείλκυσμένος,
Νεστοριανὸς τὴν σφαγὴν πρόσω φέρει.

БзСП (6) ПС: NBKM 1041 f. 3v сѣтин ѿниѣ, несторіань, мечемь сконча се ·

възопѣ, шїи възвѣтъ ·
несторіань сеченїѣ ти прїнесе ·

СрСП (6) П: Wuk f. 3v сѣтын ѿникъ несторіань · мьчемь скон[ча] се

5 март — св. Евлогий

Mc Mv D267 (5), S (2); D182 Mr om.

Mc f. 10v καὶ τοῦ ἀγίου μάρτυρος Εὐλογίου τοῦ ἐν Παλαιστίνῃ
Τὸν Εὐλόγιον εὐλογεῖ πᾶσα κτίσις,
Κτίστου χάριν σοῦ τὴν κάραν τετμημένου.

За разлика от данните при Петков (с. 42) паметта за възкресението на Лазар се помества и в двата превода не на 16, а на 17 март, като при това и преписите от българския превод съдържат стихове, срв. NBS 94 f. 24r Къ тъжѣ днь еже гптѣки ^{на сѣцѣ} възкрѣсєнїє правѣнааго лазарѣ · плачєши сѣ кѣ сєго мртѣвнїиимь соущїствомь · жїкотнааго твоего друга бжєтвнїиимь соущїствомь. (също NBKM 1041, Peč 57, Deč 525, Deč 56, Deč 58). Няма асиметрия в текстовете за Клавдий трибун на 19 март — стихове в българския превод срещу житие в сръбския, както се твърди (Петков 2000: 43). Всъщност и двата превода имат само упоменание и стихове. Срв.: Wuk f. 9v въ тъжѣ днь сѣтин клавдїє тривоунь въ морє въврѣжень сконча се · ѿзвѣгъ мора клавдїє прѣклєстнааго, въноутръ въ морє вклагаетъ се ѿ прѣклєстнїиикъ (също UB 17 и MSPC 149) — NBS 94 f. 26r Къ тъжѣ днь сѣтын клавдїє тривоунь въ морє въврѣжень сконча се · мворѣ оубѣжавъ клавдїє прѣклєстнааго · въ морє въврѣжень ѿ прѣклєтивнїихъ · (също Peč 57, Deč 52, Deč 56, Deč 58). И в двата превода липсва упоменание, стихове и житие за Яков на 21 март, въпреки указанието на Петков, че стихове и житие фигурират във Wuk (Петков 2000: 42). Всъщност текстовият комплекс наистина присъства в берлинския ръкопис и във всички южнославянски преписи от двата превода, но на 24 март.

⁵⁷ За св. Несториан на 1 март Г. Петков установява правилно липса на стихове, но неправилно я свързва с българския вместо със сръбския превод, срв. Петков 2000: 42.

БзСП (5) П⁵⁸: NBKM 1041 f. 13r-v и сѣго мѣника ѡблѡгїа, ѡже ѡ палестини ·

СрСП (5) ПС: Wuk f. 11v и пѡметъ сѣго мѣника ѡблѡгїа, ѡже въ палестини
ѡблѡгїа бѣгослѡвїаетъ въса твѡрь ·
сѣзѡтелѡ раднѣ ѡгоже раднѣ глѡвоїо оуѣвкнѡвенъ вѣ ·

5 март — св. Евлампий

Mc Mv D267 (6), Rc (3); S D182 Mr om.: Mc f. 10v τοῦ ἁγίου μάρτυρος
Εὐλαμπίου τοῦ ἐν Παλαιστίνῃ
Τράχηλον Εὐλάμπιος ἐκτμηθεὶς ξίφει,
Τραχηλιῶσαν δυσσέβειαν αἰσχύνει.

БзСП (6) С:

NBKM 1041 f. 13v шни евлѡгїю ѡсечениѣ мѣмь ·
Грѣдиню злочѣстивѣ посрамнїи ·

СрСП (6) ПС: Wuk f. 11v памѣ сѣго мѣника ѡблѡмвїа ѡже въ палестинѣ ·
вѣю ѡблѡмвїе вѣдѡвъ мѣчевы,
вѣю грѣдѡго нечѣстїа посрамнѣ ·

8 март — преп. Дометий⁵⁹

Mc Mv D267 (5), D182 (6); 7 март S (5); Mr om.: Mc f. 18r ὁ ὄσιος
Δομέτιος ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται
‘Ο Δομέτιος τῆς τελευτῆς τὸ χρέος,
Δι’ ἐκβίβαστῶν ἐξέτισεν ἀγγέλων.

БзСП (5) П: NBKM 1041 f. 22r прѣбвнїи домѡтїе мирѡ зспл ·

СрСП (5) ПС: Wuk f. 22r прѣбвнїи домѡнтїанъ, въ мирѣ сконѣча се
домѡтїе [-тїе 149] кончанїа дльгъ ·
ѡ ноужнїи истезаѣт се дггль ·

16 март — св. Александър Римски

Mv D267 (7), D182 (6), D182 (3); S (4); 17 март Mc (5); Mr Me om.: Mc
f. 36r ὁ Ἅγιος Ἀλεξανδρίων Πάπας Ῥώμης ξίφει τελειοῦται [S ἐν
ἀγίοις Ἀλεξάνδρου πάπα Ῥώμης]
‘Ῥώμης παλαιᾶς Ἀλεξανδρίων πάπας,
‘Εδὲμ κατοικεῖ τὴν παλαιὰν πατρίδα.

⁵⁸ Г. Петков погрешно свързва поместените след паметта стихове с този светец (с. 42). Съпоставката с гръцки показва, че те са за Евлампий, но името е заменено.

⁵⁹ Липса на стихове в българския превод е отбелязана от Г. Петков само за св. Дометий на 23 март, срв. Петков 2000: 42.

БгСП (7) ПС: *NBKM 1041 f. 39r* сѣтъи ѡлеѡандръ · папа римскыи мироу ѡспѡ ·
 ѡлеѡандръ римскы старомы папа ·

СрСП (7) ПС: *Wuk f. 45r* сѣти ѡлеѡандрѡвъ папа римскѡи въ мироу сконча се
 рѡма ветхѡго ѡлеѡандрѡвъ папа ·
 въ едеиу живеть ветхѡи ѡчинѡ ·

27 март — пророк Ананий⁶⁰

Mc Mv D182 (5); S D267 Mr om.: Mc f. 55r ὁ προφήτης Ἀνανὶ ἐν
 εἰρήνῃ τελειοῦται

Τριάς τρίπους σός, Ἀνανὶ θεοπρόπε,
 Δι' ἧς τὸ μέλλον ἔλεγες πρὸ τοῦ τέλους.

БгСП (5) ПС: *NBKM 1041 f. 63r* прѡрокъ ѡнанѡ мироу сконча сѡ ·
 троице трѡѡвразѡканна · твои ѡнанѡ вѡголѡпнѡ ·
 ѡж · ради вѡцаа прѡрече прѡжѡ кончины ·

СрСП (5) П: *Wuk f. 71v* въ тѡжѡ днѡ памѡ прѡрока ѡнанѡ въ мироу скончѡша се

Вижда се, че различията са несъществени и засягат най-често пропуск на стиховете: в *СрСП* за св. Несториан на 1 март и пророк Ананий на 27 март, а в *БгСП* — за св. Евлогий на 5 март, преп. Дометий на 8 март и св. Александър Римски на 16 март (втория стих). В *БгСП* липсва и паметта на св. Евлампий на 5 март, защото е извършена контаминация между паметта за предходния светец Евлогий и стиховете за Евлампий с подменено име Евлогий, а паметта на Евлампий и стиховете за Евлогий липсват. Паралел в гръцката традиция засега не е известен и затова е по-вероятно пропускът да е възникнал при превеждането поради близостта между имената на двамата светци.

Мотивирани предположения за причините за изброените пропуски биха били прибързани, защото засега не са проучени достатъчен брой византийски източници по отношение на култовите текстове. Малкото разлики между двата южнославянски стишни пролога, при това ограничени в откъслечни липси на стихове, позволяват обаче да се твърди, че в основата на двата превода са лежали източници със сходен, ако не и идентичен набор от култови текстове за различаващите се минимално състави от памети.

⁶⁰ Този пропуск в сръбския превод отчита и Петков 2000: 43.

3. Облик на имената

В този раздел се разглеждат случаите, при които се наблюдава разнობой в имената на светците. Отново са представени само тези варианти, които са общи за цялата ръкописна традиция на съответните преводи.

8 март — преп. Дометий

Mc Mv D267 (5), *D182* (6); 7 март *S* (5); *Mr om.*: *Mc* f. 18r ὁ ὅσιος Δομέτιος ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται

‘Ο Δομέτιος τῆς τελευτῆς τὸ χρέος,
Δι’ ἐκβίβαστῶν ἐξέτισεν ἀγγέλων.

БзСП (5) П: *NBKM 1041* f. 22r прѣловныи домѣтїе мироу ѡспѣлѣ.

СрСП (5) ПС: *Wuk* f. 22r прѣловнїи домѣнѣтиѣнь, въ мирѣ сконѣча се домѣтїе [-тїе 17 149] кончанїа дльгъ:
ѡ нѡужнїи испезаѣт се аггль.

16 март — Александър Римски

S 9(4.): ἐν ἀγίοις Ἀλεξάνδρου πάπα Ῥώμης

17 март *Mc* (7): *Mc* f. 36r ὁ ἅγιος Ἀλεξανδρίων⁶¹ πάπας ρώμης ξίφει τελειοῦται

БзСП (7): *NBKM 1041* f. 39r єтїи алеѡандрѣ · папа рѣискїи; алеѡандрѣ рѣимѣ єтѣромѣ папа

СрСП (7): *Wuk* f. 45r єтїи алеѡанѣдриѡнь⁶² папа римѣскїи въ мирѣ сконѣча се

20 март — Лолион⁶³

S om.

Mc (7): *Mc* f. 43r ὁ ἅγιος μάρτυς Λολλίων πυγμαῖς βαλλόμενος τελειοῦται

‘Ο Λολλίων ἔστηκε τὰς πυγμὰς φέρων,
Καὶ μὴ στεναγμόν, μηδὲ μυγμόν ἐκφέρων.

БзСП (7): *NBKM 1041* f. 47v єтїи лѡниѣ лѡлїѡѣ ...; лѡлїѡѣ стоѡше пханїа трѣпе

СрСП (7): *Wuk* f. 56v єтїи лѡнѣ лѡлиѣнь · вїѣмь ѣ водѡмь сконѣча се лѡлиѣнь стоѡше воденїа трѣпе:·
ни єтѣпанїа нї плїска

⁶¹ Разликата в името в *Mc* не е отбелязана у Delehayе, срв. с. 543—544.

⁶² Такова е името и в стиха в *Mc*, *Wuk*, 17 и 149.

⁶³ Паметта е засвидетелствана още в *Mv*, *D182* и *D267* на същата позиция.

аргументирана главно чрез отделни текстови паралели⁶⁴ или сравнителен анализ на грешките в превода на стиховете⁶⁵, получава подкрепа и на равнище състав.

Може само да се надяваме, че по-нататъшните проучвания с включване на по-голям обем календарен материал и повече гръцки ръкописи ще ни доближат до предполагаемите оригинали на южнославянските преводачи от XIV век.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1975** = **Богдановић, Д.** Две редакције стиховног пролога у рукописној збирици манастира Дечана. — In: Упоредна истраживања 1. Београд, 1975, 37—72.
- Йовчева 2005** = **Йовчева, М.** „Руските“ памети в Асеманиевото евангелие и Охридският апостол. — В: *Нѣстъ оученикъ надъ оучителемъ своимъ*. Сборник в чест на проф. д-р Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. София, 2005, 220—237.
- Кожухаров 1977** = **Кожухаров, Ст.** Старобългарски проложни стихове. — В: Литературна история. Кн. 1. София, 1977, 44—56.
- Коцева, Атанасов 1993** = **Коцева, Е., А. Атанасов.** Цариградският месецослов от X век и календари в български писмени паметници. — В: 1080 години от смъртта на св. Наум Охридски. София, 1993, 214—241.
- Лосева 2001** = **Лосева, О.** Русские месяцесловы XI—XIV веков. Москва, 2001.
- Павлова 2008** = **Павлова, Р.** Восточнославянские святые в южнославянской письменности XIII—XIV вв. Halle (Saale) 2008.
- Петков 1998** = **Петков, Г.** Стишният пролог за лятното полугодие по ръкопис № 1041 от Софийската Народна библиотека. — В: *Медиевистика и културна антропология*. Сборник в чест на 40-годишната творческа дейност на проф. Донка Петканова. София, 1998, 48—66.
- Петков 2000** = **Петков, Г.** Стишният пролог в старата българска, сръбска и руска литература. Археография, текстология и издание на проложни стихове. Пловдив, 2000.

⁶⁴ Симић 1974; Богдановић 1975; Петков 2000: 32—35, 48—52; Стойкова 2001.

⁶⁵ Тасева 2009.

- Петков, Спасова 2008, 2009а, 2009б** = Петков, Г., Спасова, М. Търновската редакция на Стишния пролог. Текстовете. Лексикален индекс. Т. 1. Месец септември. Пловдив, 2008; Т. 2. Месец октомври. Пловдив, 2009; Т. 3. Месец ноември. Пловдив, 2009.
- Петковић 1914** = Петковић, С. Опис рукописа манастира Крушедола. Сремски Карловци, 1914.
- Сергий 1901** = архим. Сергей. Полный месяцеслов Востока. Т. 1—3. Владимир, 1901.
- Симић 1974** = Симић, П. Структура и редакције словенских минеја. — Богословље 18 (1—2), 1974, 74—108.
- Скоморохова-Вентурини 2003** = Скоморохова-Вентурини, Л. Двустишия Стишного Пролога. — ТОДРЛ, 53, 2003, 459—469.
- Стойкова 2001** = Стойкова, А. Чудесата на св. Георги от Стишния пролог в балканската кирилска книжнина. — В: Език и история на българските средновековни текстове. Сборник в чест на Екатерина Дограмаджиева (= Кирило-Методиевски студии 14). София, 2001, 152—164.
- Стойкова 2006** = Стойкова, А. Синаксарните жития на Св. Георги в южнославянската ръкописна традиция. — В: Многократните преводи в Южнославянското средновековие. Доклади от международната научна конференция в София 7—9.07.2005. София, 2006, 267—286.
- Стоянов, Кодов 1964** = Стоянов, М., Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 3. София, 1964.
- Тасева 2006** = Тасева, Л. Паралелните южнославянски преводи Стишного пролога и триодних синаксарей. — *Byzantinoslavica* 64, 2006, 169—184.
- Тасева 2009** = Тасева, Л. Грешки и несинонимни разночетения в българския и сръбския превод на проложните стихове за месец март. — В: Црквене студии, 6, 2009, 215—233.
- Томова 2006** = Томова, Е. Първото проложно житие на свети Иван Рилски в двата превода на Стишния пролог. — В: Многократните преводи ..., 479—489.
- Турилов 2006** = Турилов, А. К истории Стишного пролога на Руси. — Древняя Русь. 2006, 1(23), 70—75.
- Христова, Караджова, Икономова 1982** = Христова, Б., Караджова, Д., Икономова, А. Български ръкописи от XI до XVIII век, запазени в България. Своден каталог. Т. 1. София, 1982.

- Христова-Шомова (под печат) = Христова-Шомова, И.** Служебният апостол в славянската ръкописна традиция. Т. 2. (под печат)
- Цонев 1923 = Цонев, Б.** Опис на славянските ръкописи в Софийската Народна библиотека. Т. 2. София, 1923.
- Яцимирский 1916 = Яцимирски, А. И.** Мелкие тексты и заметки по старинной славянской и русской литературам. — Известия ОРЯС, 21, 1916, № 1.
- Яцимирский 1921 = Яцимирски, А. И.** Описание южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек. Т. I. Вена — Берлин — Дрезден — Лейпциг — Мюнхен — Прага — Люблина (= Сборник ОРЯС 98). Петроград, 1921.
- Cresci, Delponte, Skomorochova Venturini 2002 = Cresci, L. R., A. Delponte, L. Skomorochova Venturini.** I versetti del Prolog stišnoj. Traduzione slava dei distici e dei monostici di Cristoforo di Mitilene. (Mesi: gennaio, febbraio, marzo, maggio, luglio, agosto). Volume secondo. Torino, 2002.
- Cresci, Skomorochova Venturini 1999 = Cresci, L. R., L. Skomorochova Venturini.** I versetti del Prolog stišnoj. Traduzione slava dei distici e dei monostici di Cristoforo di Mitilene (Mesi: settembre, ottobre, novembre 1-25, dicembre, gennaio 1—11, aprile). Torino, 1999.
- Delehaye 1902 = Delehaye, H.** Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi, Bruxellis, 1902.
- Die Grossen Lesemenäen = Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij.** Uspenskij spisok. Herausgeber E. Weiher, S. Šmidt, A. Šcurko. März: *Bd. 1.* 1.—11. März. Herausgegeben unter Mitarbeit von Th. Daiber, Y. Daiber, T. V. Dianova, F. Keller, N. A. Kobjak, L. M. Kostjuchina, A. Minčeva, A. I. Pliguzov, E. I. Serebrjakova, E. V. Šul'gina, Ch. Voss, H. Warkentin, E. Weiher. 1997; *Bd. 2.* 12.—25. März. Herausgegeben unter Mitarbeit von Th. Daiber, Y. Daiber, T. V. Dianova, F. Keller, N. A. Kobjak, L. M. Kostjuchina, A. Minčeva, A. I. Pliguzov, E. I. Serebrjakova, E. V. Šul'gina, Ch. Voss, H. Warkentin, E. Weiher. 1998; *Bd. 3.* 26.—31. März. Herausgegeben unter Mitarbeit von Th. Daiber, Y. Daiber, T. V. Dianova, F. Keller, N. Kindermann, N. A. Kobjak, L. M. Kostjuchina, A. Minčeva, A. I. Pliguzov, E. I. Serebrjakova, E. V. Šul'gina, Ch. Voss, H. Warkentin, E. Weiher. 2001; Mai: *Bd. 1.* 1—8. Mai. Herausgegeben unter Mitarbeit von Th. Daiber, V. Halapats, F. Keller, N. Kindermann, N. A. Kobjak, Ch. Koch, L. M. Kostjuchina, E. Maier, T. Mostrova,

- U. Müller, A. I. Pliguzov, E. I. Serebrjakova, E. V. Šul'gina, Ch. Voss, H. Warkentin, E. Weiher. 2007; *Bd.* 2. 9—23. Mai. Herausgegeben unter Mitarbeit von V. Halapats, F. Keller, N. Kindermann, N. A. Kobjak, Ch. Koch, L. M. Kostjuchina, A. Lipattsev, E. Maier, T. Mostrova, E. I. Serebrjakova, E. V. Šul'gina, E. Weiher. 2009 (= *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris* 39, 41, 45, 51, 53). Freiburg i. Br.
- Getov 2007** = **Getov, D.** A catalogue of Greek liturgical manuscripts in the "Ivan Dijčev centre for Slavo-Byzantine studies" (= *Orientalia christiana analecta* 279). Roma, 2007.
- Kulič 1992** = **Kulič, J.** Ricerca sulle commemorazioni giornalieri bizantine nei menci. Roma, 1992.
- Luzzi 1995** = **Luzzi, A.** Studi sul sinassario di Constantinopoli (= *Testi e studi bizantino-Neoellenici* 8). Roma, 1995.
- Matthes 1990** = **Matthes, E.** Katalog der slavischen Handschriften in Bibliotheken der Bundesrepublik Deutschland. Wiesbaden, 1990.
- Mošin 1955** = **Mošin, V.** Izveštaj o naučnom putovanju u Sremskoj Mitrovici, Beograd, Peć, Dečane, Cavtat, Dubrovnik 1953 godine. Inventar ćirilskih rukopisa Muzea Srpske Pravoslavne crkve u Beogradu. — *Ljetopis*, 60, 1955, 218—226.
- Mošin 1959** = **Mošin, V.** Slavenska redakcija Prologa Konstantina Mokisijskog u svjetlosti vizantijsko-slavenskih odnosa XII—XIII vijeka. — *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, 2, 1959.